

Autor:

dr Rossana Broniecka

Afiliacja: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Procesu Karnego

Formalizm i prekluzja dowodowa w postępowaniu odwoławczym a jego rzetelność¹

W artykule postaram się wskazać zależności między formalizmem, prekluzją dowodową a rzetelnością postępowania odwoławczego, w tym wypadku cechą łączącą na której się skupię będzie czas - „rozsądny termin”.

Znaczenie czasu (terminowość) w polskim procesie karnym jest bardzo istotne. Często bowiem słyszymy zarzuty, że postępowanie czy to przygotowawcze, czy sądowe trwa bardzo długo. Jednakże zawsze należy patrzeć na czas trwania jakiegokolwiek postępowania nie z perspektywy samego okresu jego trwania, ale przez pryzmat złożoności spraw - ilość oskarżonych, zawiłość.

Określenie „rozsądny termin” pojawia się nie tylko w kodeksie postępowania karnego, ale również w aktach międzynarodowych. Termin ten wyznacza zarówno podstawowy cel procesu karnego (rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie), ale także realizuje zasadę rzetelnego procesu (prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez właściwy, niezależny, niezawisły i bezstronny sąd, przy zachowaniu praw oskarżonego i pokrzywdzonego). Pojęcie czasu znajdziemy również w art. 170 §1 pkt 5 k.p.k. – oddala się bowiem wniosek dowody, który w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania.

Art. 45 ust. 1 Konstytucji RP² stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Artykuł ten jest ściśle powiązany z art. 2 §1 pkt. 4 k.p.k. , który stanowi, iż rozstrzygnięcie sprawy powinno nastąpić w rozsądnym terminie. Należy pamiętać, że określenie to znajduje się również w art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. ³ oraz w art. 47 Karty Praw Podstawowych

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „Czy polski model postępowania odwoławczego w sprawach karnych jest rzetelny?” (konkurs „OPUS 8”) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki zgodnie z umową nr UMO-2014/15/B/HS5/02689.

²Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483

³ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

Unii Europejskiej⁴ zgodnie z którym: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy”.

Terminu „rozsądny termin” nie należy łączyć wyłącznie z upływem czasu, lecz powinien on być oceniany przez konkretne determinanty⁵ - stopień złożoności sprawy, zachowanie skarżącego.

Przewlekłe będzie bowiem postępowanie w którym wykazemy beczynność organów procesowych, podejmowanie przez organy procesowe nieprawidłowych działań, czynności pozornych. Przewlekłe będzie postępowanie które jest prowadzone: „(...) długotrwale (...) w sposób rozwlekły i trwa ponad konieczność niezbędną do wyjaśnienia istotnych dla końcowego rozstrzygnięcia okoliczności faktycznych i prawnych, leżących w związku przyczynowym z działaniem lub beczynnością sądu”⁶.

Definicję przewlekłości znajdziemy w ustawie z dnia 17 czerwca 2004 roku o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁷. Ustawa ta była odpowiedzią na wyrok wydany w sprawie **Kudła przeciwko Polsce**⁸ z 26 października 2000 r. (sprawa numer 30210/96). Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że w polskim porządku prawnym brak jest instrumentu zapewniającego skarżącemu dochodzenie prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie w rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka prawo jednostki do rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie nie będzie efektywne, dopóki nie zostanie wprowadzona możliwość wnoszenia skargi na przewlekłość postępowania w pierwszej kolejności do władz krajowych. W wyniku realizacji powyższych wskazań Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jak również w celu realizacji prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie wynikającego z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, wprowadzono do polskiego porządku prawnego regulację pozwalającą przeciwdziałać

⁴ Dz.Urz. UE C 326/2012, s. 391

⁵ Wyrok SA w Krakowie z 22.5. 2003. II AKz 182/03, KZS 2003, Nr 6, poz. 32

⁶ Wyrok SA w Łodzi z 27.5.2013., sygn.. I ACa 36/13, LEX 1327563

⁷ Tekst jednolity z dnia 28 lipca 2016, Dz.U., poz. 1259 ze zm.

⁸ Wyrok ETPCz dnia 26 października 2000 r., skarga nr 30210/96.

nadmiernej przewlekłości postępowania sądowego oraz postępowania przygotowawczego jako pierwszego stadium procesu karnego⁹.

Zgodnie z art. 2 ust 1 Ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki – przewlekłość postępowania występuje w momencie, gdy następuje naruszenia prawa strony do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Naruszenie to ma miejsce wtedy, kiedy postępowanie trwa dłużej niż jest to konieczne dla wyjaśnienia tych okoliczności prawnych i faktycznych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, bądź dłużej niż jest to konieczne do załatwienia sprawy egzekucyjnej albo jakiegokolwiek innej dotyczącej wykonania orzeczenia sądowego.

W orzecznictwie przyjmuje się, że przewlekłość postępowania zachodzi w momencie, gdy jest ono długotrwałe, prowadzone rozwlekale i trwa ponad konieczność wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych niezbędnych do końcowego rozstrzygnięcia, będących w związku przyczynowym z działaniem lub bezczynnością sądu¹⁰. Zdaniem Sądu Najwyższego „do nieuzasadnionej zwłoki może dojść zarówno wskutek bezczynności, jak i w skutek działania sądu. Konieczne jest rozważenie przy rozpoznaniu skargi na przewlekłości postępowania nie tylko terminowości podjętych czynności, ale także ich prawidłowości. O przewlekłości można mówić zarówno wtedy, gdy sąd nie podejmuje żadnych czynności, jak i wtedy, gdy je podejmuje, ale nie są one prawidłowe i w ich następstwie dochodzi do zwłoki w rozpatrzeniu sprawy”¹¹.

Zgodnie z art. 2 ust 2 komentowanej ustawy, dla stwierdzenia, czy w sprawie doszło do przewlekłości postępowania, należy w szczególności ocenić terminowość i prawidłowość czynności podjętych przez sąd w celu wydania rozstrzygnięcia kończącego postępowanie w sprawie albo czynności podjętych przez prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze w celu zakończenia postępowania przygotowawczego lub czynności podjętych przez sąd lub komornika sądowego w celu przeprowadzenia i zakończenia sprawy egzekucyjnej albo innej sprawy dotyczącej wykonania orzeczenia sądowego. Dokonując tej oceny, uwzględnia się łączny dotychczasowy czas postępowania od jego wszczęcia do chwili rozpoznania skargi, niezależnie od tego, na jakim etapie skarga została wniesiona, a także charakter sprawy, stopień faktycznej i prawnej jej złożoności, znaczenie dla strony, która wniosła skargę, rozstrzygniętych w niej zagadnień oraz

⁹P.Górecki, S. Stachowiak, P. Wiliński, Skarga na przewlekłość postępowania przygotowawczego i sądowego. Komentarz. Oficyna 2010, komentarz do art. 1.

¹⁰ Postanowienia SA w Krakowie z 22 marca 2007 r., II S 1/07, Legalis nr 86067

¹¹ Postanowienie SN z 11 lutego 2014, WSP 9/13, Lex 1430407

zachowanie się stron, a w szczególności strony, która zarzuciła przewlekłość postępowania. Z cytowanego artykułu wynika, iż ustawa nie wyznacza przeciętnego czasu trwania postępowania. O naruszeniu prawa do rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie decyduje nie sam czas trwania postępowania, ale nieuzasadnione przewlekanie procesu.¹²

Art. 2 ust 2 komentowanej ustawy o przewlekłości postępowania zawiera kryteria zgodnie z którymi oceniając opieszałość postępowania należy zwrócić uwagę na terminowość i prawidłowość czynności podjętych przez sąd w celu wydania w sprawie rozstrzygnięcia co do istoty, uwzględniając charakter sprawy, stopień faktycznej i prawnej jej zawichości, znaczenie dla strony, która wniosła skargę, zachowanie się stron, a w szczególności strony, która zarzuciła przewlekłość postępowania. Powyższe kryteria muszą być interpretowane przez pryzmat orzecznictwa Europejskiego Trybunału praw Człowieka, zgodnie z którym oceny przewlekłości postępowania należy dokonywać na tle całkowitej długości postępowania, niezależnie od tego przed iloma sądami się ono toczyło. Ograniczenie ocen w jednej instancji sądowej nie spełnia wymagań i standardów narzuconych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka¹³.

W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka¹⁴ możemy także znaleźć kryteria jakimi należy posługiwać się przy ocenie rozsądnego terminu. Należą do nich między innymi: złożoność sprawy, liczba stron procesowych, wielość czynności dowodowych, czy też postawa oskarżonego. ETPC unika bowiem kategoriycznych ocen na podstawie samego czasu trwania postępowania.

Rozstrzygnięcie sprawy w „rozsądny termin” jako jeden z głównych celów postępowania karnego ma przyspieszyć postępowanie z zachowaniem wszelkich gwarancji procesowych. Należy jednak pamiętać, iż postulat szybkości postępowania nie może przyczyniać się do redukcji formalizmu.

Usprawnienie, uproszczenie i przyspieszenie postępowań przed sądem – to postulat zawsze aktualny i popierany zarówno przez orzecznictwo, jak i przedstawicieli nauki¹⁵.

¹² Postanowieni NSA z 29.05.2013 r, sygn.. I FPP 6/13, LEX nr 1318575

¹³ Zob. Wyrok ETPC z 11 października 2005 r. w sprawie 52690/99 *Majewski przeciwko Polsce*

¹⁴ Zob.m.in. wyrok X v. Francja z 31.3.1992 r., seria A, t. 236

¹⁵ I. Nowikowski, Funkcja gwarancyjna terminów w polskim kodeksie postępowania karnego, *Studia Iuridica Lublinensia* 2013, T.20

Według W. Daszkiewicza: „Szybkość jest jednym z elementów zasady koncentracji, i to tylko taka szybkość, która wyraża się w eliminacji zbędnej zwłoki”.¹⁶

Uznaje się bowiem, iż czas pomiędzy popełnieniem czynu zabronionego, wykryciem sprawcy i jego ukaraniem powinien być skrócony do minimum, tylko takie działanie organów procesowych utrwała w społeczeństwie przekonanie, że sprawcę zawsze spotyka kara. Ciągące się nieraz latami procesy przyczyniają się do obniżenia poziomu zaufania do organów wymiaru sprawiedliwości. Należy jednak pamiętać, że owe minimum: „ (...) nie powinno (...) przynosić uszczerbku właściwej wykładni i prawidłowego zastosowania norm prawnych. (...) Strony postępowania sądowego mają prawo do bezzwłocznego rozpatrzenia sprawy, ale równocześnie przysługuje im prawo do uzyskania prawidłowego rozstrzygnięcia odpowiadającego normom prawa materialnego. Art. 45 ust 1 Konstytucji wymaga, aby postępowanie sądowe odpowiadało wymogom sprawiedliwej procedury.”¹⁷, a także żeby toczyło się bez zbędnej zwłoki, w rozsądnym terminie, bez przewlekłości.

Przepis art. 170 §1 pkt 5 k.p.k. został wprowadzony do kodeksu postępowania karnego mocą noweli z 10 stycznia 2003 roku¹⁸. Przepis ten stanowi, że oddala się wniosek dowodowy, jeżeli w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania.

„W dotychczasowym stanie prawnym wykładnia słowa "oczywiście (oczywisty)" funkcjonującego w instytucjach kodeksowych zawsze wiązała się z porównaniem czegoś, co zostało ustalone (np. w wyroku sądu I instancji) z czymś, co powinno było być ustalone zdaniem podnoszącego tę okoliczność (np. w środku odwoławczym od tego wyroku); innymi słowy: chodziło o porównanie tego, co zostało ściśle określone z tym, co jest lub mogło być oczekiwane. Przepis art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k. w brzmieniu ustalonym nowelą styczniową dotyczy zupełnie odmiennej sytuacji - oto bowiem organ procesowy musi dokonać wyprzedzającej, apriorycznej oceny wniosku dowodowego pod kątem tego, czy jeżeli zostanie uwzględniony, to realizacja wniosku spowoduje przedłużenie postępowania, czy nie. W dodatku, może to być wyłączny skutek uwzględnienia tego wniosku - gdyby bowiem uwzględnienie wniosku dowodowego, pomimo w efekcie przedłużenia postępowania, spowodowało rozszerzenie wiedzy organu procesowego o stanie faktycznym lub ustalonej

¹⁶W.Daszkiewicz, Proces karny. Część ogólna, t I, s. 103, Toruń 1972

¹⁷Wyrok TK z 18.2.2009 r.,

¹⁸ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003r. o zmianie ustaw – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. Nr 17 poz. 155

okoliczności, to wniosku takiego oddalić nie sposób. Taka regulacja wprost sprzyja nadużyciom.”¹⁹

W tym miejscu należy wspomnieć, iż procedura karna nie określa terminu do wniesienia wniosków dowodowych, a występujące w kodeksie postępowania karnego terminy do składania przez oskarżonego wniosków dowodowych mają jedynie charakter instrukcyjny.

Zgodnie z wyrokiem SN z 2004 roku : „Późne złożenie wniosku dowodowego nie może wpłynąć na jego oddalenie także dlatego, że oskarżony nigdy nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności (art. 74 § 1 k.p.k.). Z uprawnienia, o którym mowa, może zatem skorzystać na każdym etapie postępowania, także w drugiej instancji, poprzedzającym zamknięcie przewodu sądowego.”²⁰ Według SA „Składanie wniosków dowodowych w końcowej fazie postępowania dowodowego nie jest wprawdzie wykluczone przez procedurę karną, ale postąpienie takie musi być oceniane także przez pryzmat przepisu art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k. Jeżeli zaś analiza zgłoszonego wniosku dowodowego w zestawieniu z całokształtem okoliczności faktycznych, a w szczególności faktyczną możliwością złożenia tego wniosku na wcześniejszym etapie postępowania bez szkody dla realizowanej linii obrony, doprowadzi do jednoznacznego stwierdzenia, że celem takiego wniosku było li tylko przedłużenie postępowania karnego, to zastosowanie normy art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k. będzie nie tylko uzasadnione, ale konieczne.”²¹ Podobnego zdania jest SN, który stwierdził, że : „Wniosek dowodowy winien zostać zgłoszony niezwłocznie po zaistnieniu tego faktu, który skutkuje koniecznością przeprowadzenia określonego - zgłoszonego we wniosku - dowodu. Inaczej można zasadnie stwierdzić, że zgłoszenie wniosku dowodowego na późniejszym etapie postępowania sądowego, w sytuacji gdy okoliczności, które uzasadniały zgłoszenie takowego wniosku istniały już wcześniej, ma na celu nieuzasadnione przedłużenie postępowania karnego.”²² Nie należy tego jednak interpretować jako ograniczenia w czasie dopuszczalności przedstawiania sądowi przez oskarżonego dowodów stanowiących poparcie własnych tez, byłoby to bowiem sprzeczne z zasadą *nemo seipsum accusare tenetur* (art. 5 §1 k.p.k., art. 74 §1 k.p.k.). Przestrzegania zasady *nemo seipsum accusare tenetur* jest koniecznym elementem rzetelnego i sprawiedliwego procesu karnego. Jeśli chcemy nie dopuścić do przewlekłości

¹⁹K. Zgryzek, Oddalenie wniosku dowodowego w nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 2003 r., GSP 2003/2/169-176

²⁰ Wyrok SN z 22 czerwca 2004 r., V KK 54/04, LEX nr 109522

²¹ Wyrok SAz 16 czerwca 2016 roku, II AKa 141/16, LEX nr 2073868 ; podobnie postanowienie SN z 11 maja 2017 roku, II KK 122/17, LEX nr 2350636;

²²Postanowienie SN z 20 grudnia 2016 roku, II KK 377/16, LEX nr 2188791

postępowania lub nie dopuszczać wniosków dowodowych to wystarczy stosować aktualnie obowiązujący art. 170 § 1 i kropka.

Dyscyplinowanie czasowe składania wniosków dowodowych jest zgodne nie tylko z celami postępowania karnego, ale także z celem rzetelnego procesu karnego, jakim jest rozstrzygnięcie sprawy w rozsądnym terminie.

Zasada do rzetelnego procesu uważana jest za naczelną zasadę procesu karnego, oznacza prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez właściwy, niezależny, niezawisły i bezstronny sąd, przy zachowaniu praw oskarżonego i pokrzywdzonego. Jest to zasada skodyfikowana w art. 6 ust. 1 Konwencji O Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku oraz w art. 14 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku²³ i w art. 45 ust.1 Konstytucji RP.

Pojęcia „rozsądny termin” w modelu rzetelnego procesu nie należy mylić z zasadą szybkości postępowania karnego, która to zasada nie może prowadzić do naruszenia gwarancji procesowych oskarżonego w szczególności prawa do obrony. Stosownie do art. 6 ust. 3 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i art. 14 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oskarżony ma m.in. prawo do otrzymywania informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia, posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony, bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony, do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia, korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie. Wymienione powyżej minimalne standardy prawa do obrony nie mogą prowadzić do zbędnej zwłoki w rozpoznaniu sprawy, bo to mogłoby zagrozić rzetelności postępowania. Prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie wyrażone jest *expressis verbis* w art. 6 ust. 1 ETPC. Przepis ten musi być stosowany zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych. Jak wskazuje ETPC, większe znaczenie będzie miał w sprawach karnych, ponieważ ma zabezpieczyć oskarżonego przed zbyt długim czasem trzymywania go w niepewności co do swojego losu. Jak zostało już wspomniane na wstępie

²³ Dz.U z 1997r. Nr 38 , poz. 168

orzecznictwo strasburskie nie podaje konkretnego czasu trwania postępowania karnego, każdorazowo czas trwania postępowania należy oceniać stosownie do okoliczności danej sprawy. Za początek postępowania karnego orzecznictwo strasburskie przyjmuje dzień postawienia danej osoby w stan oskarżenia, czyli oficjalne powiadomienie osoby przez odpowiedni organ o zarzucie popełnienia przez nią przestępstwa, natomiast za koniec postępowania karnego uznaje dzień ostatecznego zakończenia postępowania (uprawomocnienie się orzeczenia w sprawie w I instancji bądź w postępowaniu odwoławczym).²⁴ ETPC badając czy dany termin był rozsądny bierze pod uwagę następujące czynniki: stopień złożoności sprawy, zachowanie oskarżonego, postawę odpowiednich władz sądowych, a także znaczenie sprawy dla oskarżonego.²⁵

Zasada rzetelności postępowania karnego powiązana jest z formalizmem procesu, który zapewnia przejrzystość oraz przewidywalność działalności jurysdykcyjnej sądów, jak również chroni przed uznaniowością, dowolnością, a także przed ryzykiem nierównego traktowania uczestników postępowania sądowego. Formalizm określa porządek poszczególnych czynności procesowych, ich formę, czas i miejsce.

BIBLIOGRAFIA

1. LITERATURA:

- 1) Nowikowski I., Funkcja gwarancyjna terminów w polskim kodeksie postępowania karnego, *Studia Iuridica Lublinensia* 2013, T. 20.
- 2) Daszkiewicz W., *Proces karny. Część ogólna*, t I, s. 103, Toruń 1972.
- 3) Zgryzek K., Oddalenie wniosku dowodowego w nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 2003 r., *GSP* 2003/2/169-176.
- 4) Wiliński P. (red.), *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009.
- 5) Górecki P., Stachowiak S., Wiliński P., Skarga na przewlekłość postępowania przygotowawczego i sądowego. *Komentarz*, Warszawa 2010.

2. ORZECZENIA:

- 1) Wyrok ETPC z dnia 26 października 2000 r., skarga nr 30210/96.

²⁴Rzetelny proces karny, red. P. Wiliński, Warszawa 2009, s. 115

²⁵Ibidem, s. 115-116.

- 2) Wyrok ETPC z 11 października 2005 r. w sprawie 52690/99 *Majewski przeciwko Polsce*
- 3) Wyrok SA w Krakowie z 22.5. 2003. II AKz 182/03, KZS 2003, Nr 6, poz. 32
- 4) Wyrok SN z 22 czerwca 2004 r., V KK 54/04, LEX nr 109522
- 5) Wyrok SA w Łodzi z 27.5.2013., sygn.. I ACa 36/13, LEX 1327563
- 6) Wyrok SAz 16 czerwca 2016 roku, II AKa 141/16, LEX nr 2073868
- 7) Postanowienia SA w Krakowie z 22 marca 2007 r., II S 1/07, Legalis nr 86067
- 8) Postanowieni NSA z 29.05.2013 r, sygn.. I FPP 6/13, LEX nr 1318575
- 9) Postanowienie SN z 11 lutego 2014, WSP 9/13, Lex 1430407
- 10) Postanowienie SN z 20 grudnia 2016 roku, II KK 377/16, LEX nr 2188791
- 11) Postanowienie SN z 11 maja 2017 roku, II KK 122/17, LEX nr 2350636

3. INNE:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn.zm.
- 2) Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. Dz.U. z 2993r. Nr 61, poz. 284 z póź.zm.
- 3) Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 83 z 30.03.2010.
- 4) Ustawa z dnia 10 stycznia 2003r. o zmianie ustaw – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U. Nr 17 poz. 155.
- 5) Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 roku o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz. U. z 2018 r. poz. 75.